

1. МОВОЗНАВСТВО

1.1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ

УДК 811.111'342:81'271.1

Глущенко О.О.

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИВЧЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ АНГЛОМОВНОГО МОВЛЕННЯ У ЛІНГВІСТИЦІ

У другій половині ХХ століття діячі різних наук гуманітарного циклу значну увагу зосередили на проблемах гендерного характеру.¹ Дослідження такого типу відокремилися у самостійну галузь науки – гендерологію, яка охоплює широке коло питань та значну кількість вузько спрямованих наукових напрямків – гендерну психологію, гендерну соціологію, гендерну філософію; особливе місце серед них належить гендерній лінгвістиці.²

Соціальні зміни, безумовно, мають значний вплив на розвиток мови та проявляються на всіх її рівнях – від фонетичного до синтаксичного. Явище гендерно зумовлених вербальних розбіжностей жінок та чоловіків останнім часом все частіше стає об'єктом дослідження вітчизняних (Д.С.Мартинюк, Л.Н.Синельникова, М.А.Олікова, Н.Борисенко, І.Кавінкіна, А.Г.Ніколенко, С.І.Журавльова, Є.А.Соболь та інші) та зарубіжних (Л.Хіршман, Д.Зіммерман, Л.Гудзон, С.Ромейн, Дж.Чемберз, Р.Фасолц, Ц.Вест, Дж.Фішман, Д.Таннен, К.МакКормік, Р.В.Адлер тощо) науковців. Об'єм питань, які викликають інтерес у лінгвістів, серед яких практично відсутні дані про фонологічний бік гендернообумовленого мовлення, потребує додаткових досліджень, що і зумовлює своєчасний характер даного дослідження, його актуальність.³ Проблеми гендерних відмінностей у фонологічній системі до цього часу

досліджені в недостатній мірі, хоча останнім часом все частіше з'являються роботи, присвячені вивченню фонетичних явищ у гендерному плані в різноманітних мовах.⁴

У нашій країні гендерні дослідження відносяться в основному до соціо- і психолінгвістики, і слід відзначити, що роботи останніх років дозволяють констатувати зростаючий інтерес мовознавців до цієї галузі.⁵

Метою дослідження є опис загальних тенденцій розвитку гендерних досліджень у лінгвістиці та встановлення фонетичних особливостей англомовної вимови в гендерному аспекті.

Новизна даного дослідження полягає в спробі систематизувати дистинктивні ознаки англомовного мовлення жінок на відміну від чоловіків на лексико-граматичному та фонетичному рівнях.

Матеріалом дослідження слугують англійські соціолекти, регіональні типи вимови та стандартний RP (Received Pronunciation) у спонтанному мовленні та читанні.

Основним методом дослідження є емпіричне спостереження, метод порівняльного синхронного зіставлення матеріалу дослідження, лінгвістична інтерпретація результатів дослідження.

На сьогодні існує велика різноманітність точок зору щодо питання генезису гендерних відмінностей у мовленні комунікантів. Так, встановлено, що певні відмінності в мові чоловіків та жінок ґрунтуються на дихотомії комунікативних стратегій представників різних статей. Вважається, що тоді як чоловіки обирають стратегію змагання, жінки обирають співробітництво.⁶

В рамках даної роботи доречно стисло зупинитись на розгляді власне поняття “гендер”, яке було введене в соціальні науки Енн Оуклей в 70-ті роки минулого сторіччя. Воно походить від грецького слова “*genos*”, що позначає *походження, матеріальний носій спадковості, той, хто народжується*.⁷ Вважається, що однією з робіт, де були чітко прописані термінологічні відмінності між поняттями “*стать*” та “*гендер*”, була стаття Гейл Рабін “**Обмін жінками**”. Дослідниця ввела поняття статево-гендерної системи, маючи на увазі під цим набір угод, за допомогою яких суспільство трансформує біологічну сексуальність у продукт людської активності.

Значні можливості для дослідження особливостей мовлення чоловіків і жінок відкриває теорія мовної особистості, детально розроблена ще Ю.Н.Карауловим. Сьогодні під мовною особистістю розуміється особистість, яка виражається у мові, жестах і через мову, особистість, яка реконструюється в основних своїх рисах на базі мовних засобів.⁸ Поняття *мовної особистості* може стосуватись як окремо взятої людини, так і групи людей, що є носіями спільної картини світу.

Важливість гендерного чинника у термінах мовної картини світу призвела до підрозділу мовної особистості на мовну особистість чоловіка та мовну особистість жінки,⁹ тому що, на думку В.В.Потапова, процеси мислення чоловіків та жінок мають дістати відбиток в особливостях їх мовлення, як усного, так і писемного.¹⁰

Концепція гендерних відносин, що зародилась у надрах соціології, значною мірою вплинула і на лінгвістику, оскільки мова і мовлення за своєю природою – соціальні явища, а гендерна приналежність комунікантів є інтегральною константою будь-якого мовленнєвого акту.¹¹ Цінною особливістю гендерних досліджень у лінгвістиці є їхній міждисциплінарний характер, а також залучення даних таких сумісних наук, як психологія, соціолінгвістика, феміністична література, соціальна фемінологія, біологія.

Таким чином, підходячи до проблеми відмінностей у мовленні чоловіків та жінок з позицій теорії мовної особистості та враховуючи соціальну обумовленість цих відмінностей, ми пропонуємо під гендером розуміти динамічні, культурно детерміновані соціальні характеристики чоловіків та жінок – носіїв відмінних картин світу, які реконструюються в основних своїх рисах на базі засобів як усного мовлення, так і писемного.

Вивчення взаємозв'язку мови і статі її носіїв можна розділити на два періоди досліджень, рубежем яких є 60-ті роки нашого сторіччя: 1) нерегулярні (і не пов'язані із суміжними науками) дослідження, засновані головним чином на спостереженнях розрізнених фактів; 2) широкомасштабні дослідження з 60-х років, обумовлені ростом інтересу до прагматичного аспекту мовознавства, розвитком соціолінгвістики й істотних змін у традиційному розподілі чоловічих і жіночих ролей у суспільстві.¹²

Більш інтенсивні і систематичні гендерні дослідження почалися в 60-ті роки нашого сторіччя завдяки **“Новому жіночому рухові”** насамперед в англomовних країнах (Великобританія і США) і Німеччині, у результаті чого в мовознавстві виник своєрідний напрямок, названий феміністською лінгвістикою (ФЛ), або феміністською критикою мови. Основною роботою в цьому напрямку стала книга Р.Лакофф **“Мова і місце жінки”**, що підтвердила андроцентричний склад мови й ущербність образу жінки в картині світу, відтвореній у мові.¹³

У даний час при вивченні проблеми взаємин мови і гендера та наявності певних особливостей у жіночій і чоловічій вербальній поведінці можна виділити наступні основні напрямки досліджень:¹⁴

- виявлення певних відмінностей мовних рівнів: фонетики, морфології, синтаксису, а також відмінностей в галузі вербальних стереотипів у сприйнятті жінок і чоловіків;
- виявлення семантичних відмінностей, які пояснюються особливостями перерозподілу соціальних функцій у суспільстві – підхід винятково з гендерних позицій, пов’язаний із соціальною природою мови жінок і чоловіків;
- побудова психолінгвістичних теорій, у яких “жіноча” і “чоловіча” мови зводяться до особливостей мовної поведінки жінок і чоловіків;
- поява когнітивного пояснення виявлених показників.¹⁵

Як свідчать результати досліджень, висотні характеристики голосу у мовленні чоловіків та жінок лише частково пояснюються біологічними факторами. Так звані високі голоси жінок і низькі голоси чоловіків є, на думку Д.Градол та Дж.Сван, наслідком *“голосової перебудови”* (Verschiebung der Stimme) у межах можливостей біологічно закладеної системи. Чоловіче мовлення характеризується нижчою, а жіноче – вищою частотою тону, і ця полярність досить часто приводить до помилкового соціального оцінювання та диференціації чоловічого та жіночого мовлення.¹⁶

За даними Треджилла, отриманими у ході дослідження вимовних варіантів у Норвичі (Англія), жінки частіше вживають більш престижне носове *“ng”*, а чоловіки – стигматизоване *“n”*. Дослідження соціолектів підтвердили необхідність більш ретельного обліку екстралінгвістичних чинників при поясненні

статевого диморфізму в мові. Саме жіночі професії: учителька, перукар, медсестра – припускають комунікативну інтеракцію із різними соціальними групами, що позначається на вживанні мови представницями цих професій.¹⁷

Одне з небагатьох емпіричних досліджень останніх років, спрямованих на виявлення кореляцій, які встановлюються між лінгвістичними варіантами (*linguistic variation*) та соціальними структурами (*social profile*) у мовленнєвій поведінці чоловіків і жінок, було проведено І.Телдманом.¹⁸ Дослідивши мовлення 15 чоловіків і 15 жінок, мешканців Брюгге, Гента та Антверпена, учений висунув такі дві гіпотези: 1) ознаки статі знаходять своє відображення в мовленнєвих актах і 2) лінгвістичні форми розділяються у чоловічому й жіночому мовленні на стандартні та субстандартні. Головним підсумком свого дослідження І.Телдман вважає той факт, що інформанти-жінки у своєму мовленні більше дотримуються норм стандартної мови, ніж інформанти-чоловіки. Жінки чутливіші (*more sensitive*) у своїй поведінці, в тому числі і в мовному аспекті, що є, на думку автора, індексом високого соціального престижу (*high social prestige*).

Наскільки неоднозначним може бути рішення про дійсне положення жінки в суспільстві, що виявляється в її мовній поведінці, говорять, наприклад, результати, отримані психологами при оцінці регіональних типів вимови і стандартного RP (Received Pronunciation – прийнята у вищому суспільстві вимова), коли і дикторами, й аудиторами-інформантами були жінки.¹⁹ Як і чоловіки, вони отримували високу соціальну оцінку (високі показники соціально-економічного класу, високооплачуваної роботи, компетентності), наділялися позитивними рисами чоловічого (розум, енергія, сила) і жіночого (жіночність, витонченість) характеру. Негативними явищами були кар'єризм, егоїзм, нещирість.

За даними інтонаційного аналізу, проведеного в Ньюкаслі, при загальній тенденції до вживання висхідних тонів індивідууми в жіночій групі поводяться по-різному: частина з них тяжіє до реалізації спадних тонів, характерних для інтонації чоловіків, частина – до реалізації регіонально забарвлених тонів.²⁰

Американські жінки частіше вживають інтонаційні зразки, що асоціюються з вираженням подиву і ввічливості,²¹ схильні до використання висхідного тону в стверджувальних реченнях, що пояснюється проявом некатегоричності і непевності.²²

Шевченко Т.І. відзначає, що наявність вокалізації типу *тt, еr*, більш частотних у мовленні жінок, позначає “Я з вами згодна”, у той час як у чоловіків воно позначає тільки “Я вас слухаю”.²³

При аналізі інтонації чоловічих і жіночих голосів дослідницею було зауважено, що і чоловіки, і жінки виявляють тенденцію до підвищеної частотності спадних тонів. Однак жінки “випереджають” чоловіків у цьому напрямку, збільшуючи частотність на 21,2% (проти 13,4%). Відповідно падає частотність висхідних тонів, і ця тенденція виявляється в жінок у більшій мірі (13,8% проти 7,7%). Отже, припускається, що жінки виявляють особливу чуйність у сфері сучасних вимовних тенденцій при вживанні тонів.²⁴ Цей факт є вагомим для мелодики жіночих висловлювань, тому що в їх реалізаціях загальне число типів тонів і шкал пов’язано з наявністю великого числа комбінованих контурів. Так, наприклад, варіюється тонка структура термінальних тонів: якщо в чоловіків прості спадні тони домінують, то в жінок вони змінюються спадними тонами з попереднім підвищенням або зниженням. Чоловіки користуються переважно основними, базисними типами шкал (спадною, ковзною, висхідною), у яких напрямок розвитку мелодики зберігається протягом усієї передтермінальної ділянки. Жінкам властива мінливість, використання сполучень елементів різних типів шкал (ковзна + рівна, спадна з порушеною поступовістю + ковзна і т.п.). Перцептивно створюється враження більшої розмаїтості, варіативності за рахунок порізаності мелодійного малюнка. Таким чином, підтверджується одна зі сталих думок щодо підвищеної емоційності жінок, що в інтонаційній формі має характер нюансів, тонких відмінностей у реалізаціях.²⁵

У відношенні висотного діапазону, однак, виявляється розбіжність у тому, що, як правило, діапазон голосу в жінок вужчий, ніж у чоловіків. Висотний рівень у мовленні жінок, природно, вищий, але діапазон висловлювань, проте, більш ширший, ніж у чоловіків.²⁶ Таким чином, мовлення чоловіків звучить більш категорично. За ознакою широкого діапазону і більшого мелодійного інтервалу (“за кругістю”) ядерних тонів у мовленні чоловіки можуть бути віднесені до групи більш високого соціального статусу. Цьому враженню до деякої міри сприяють темп і паузація: у чоловічому виконанні, як правило, темп трохи повільніший, в основному, за рахунок збільшення тривалості пауз і синтагм. У жінок довжина синтагм трохи

коротша, у результаті чого при ідентичності тексту збільшується кількість синтагм і пауз, але загальна тривалість пауз у жінок менша, ніж у чоловіків, у результаті чого текст прочитується швидше, темп трохи прискорюється.²⁷

П.Треджилл довів, що, незважаючи на відмінності в абсолютних показниках і загальній тенденції до збільшення частотних характеристик при вираженні різних емоцій, чоловіки демонструють більш глибокі відхилення від своєї норми, особливо при вираженні емоції гніву.²⁸ Наприклад, при вираженні емоції радості інтервал ударних складів дорівнює 6 півтонам (пт) у чоловіків і 5,8 пт у жінок, що складає збільшення в 4 рази в чоловіків і в 2 рази – у жінок. Отже, жінки несуть більший потенціал емоційності в нейтральному мовленні, а чоловіки, хоча і не перевершують жінок за абсолютними показниками, виявляють безсумнівну різницю в ступені змін цих показників в емоційно забарвленому мовленні.²⁹

Таким чином, в інтонаційній компетентності освічених жінок на матеріалі читання виявляється прагнення використовувати більш різноманітні, емоційні, сучасні форми в інтонаційному оформленні мови, а також менший ступінь вираження категоричності у нейтральному мовленні. Деякі дослідники вважають ці характеристики наслідком більш низького, щодо чоловічого, соціального статусу. Що стосується соціальної ролі, приписуваній жінці, то вона може виявитися тільки безпосередньо в процесі комунікації.

Чоловіки демонструють властиву нормі RP стилістичну диференціацію читання і говоріння. Так, у спонтанному мовленні знижується контраст за тривалістю між ударними і ненаголошеними складами, у меншому ступені сповільнюється темп наприкінці синтагми, збільшується частка сильнокінцевих контурів інтенсивності. Жінок у групі RP, на протигагу чоловікам, характеризує недостатня диференціація двох стилів, оскільки вони більше тяжіють до норм читання навіть у спонтанному мовленні.³⁰

Таким чином, проблема перебування диференціальних мовних ознак за статевим цензом містить у собі як універсальну, так і специфічну інформацію.³¹ До специфічного шару інформації, на наш погляд, можна було б з деякими застереженнями віднести:

- по-перше, тембральні зміни голосу при вираженні модально-оцінних конотацій у мовленні (що співвідноситься з акустичними характеристиками спектра мовлення, відомо, що спектр жіночих голосів у середньому на 17% вище спектра чоловічих голосів);
- по-друге, деякі сегментні особливості породження мовного сигналу, до числа яких можуть бути віднесені артикуляційно-акустичні особливості реалізації вокалізму і консонантизму;
- по-третє, супрасегментна специфіка інтегративного оформлення мовного висловлювання, що співвідноситься з просодичним структуруванням останнього (наприклад, великий ступінь варіативності основного тону в жіночому мовленні, менший – у чоловічому і т.д. Можна говорити також про можливі фізіологічні відмінності і їхні спектральні кореляти).

Сучасна лінгвістика висуває декілька гіпотез, що пояснюють прагнення жінок уживати нормативні мовні варіанти, значно скорочуючи використання вернакулярних мовних форм в офіційній ситуації спілкування:

- 1) висока статусна чутливість жінок;³²
- 2) асоціація ненормативних мовних форм із висловлюваними представниками робітничого класу;³³
- 3) низьке інтегрування жінок у вернакулярну культуру;³⁴
- 4) інтереси виробничої діяльності.

Звичайно, існує набагато більше особливостей мовлення, притаманних представникам різних статей, і на цьому питанні не можна ставити крапку. Тим паче, суспільство не стоїть на одному місці, воно постійно рухається вперед і перебуває у стані безперервного розвитку. Разом із ним розвиваються усі його складові – культура, індустрія, наука, мова. Саме мова є дзеркалом суспільства й миттєво відображає усі зміни, що відбуваються в ньому. Гендерологія, будучи невід'ємною частиною сучасної науки загалом та лінгвістики зокрема, також підлягає усім цим змінам та досліджує їх.

Результати дослідження можуть бути використані в практиці викладання англійської мови та при читанні теоретичних курсів з теоретичної фонетики та гендерології.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Дегтярьова Т. Особливості жіночого мовлення в гендерному аспекті (на матеріалі англійської, української та російської мов) // Вісник СумДУ. – 2004. – № 1(60). – С. 46-52.
2. Trudgill P. Language and Sex // Trudgill P. Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society. – 1984. – P. 46.
3. Див. пос. 1.
4. Там само.
5. Кузнецова І.В. Гендерні особливості персонажів художнього твору: предметно-лінгвістичний аспект // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Випуск 17: Філологічні науки. – 2004. – С. 172-174.
6. Див. пос. 1.
7. Див., наприклад: Потапов В.В. Многоуровневая стратегия в лингвистической гендерологии // Вопросы языкознания. – 2002. – № 1. – С. 103-130.
8. Там само.
9. Там само.
10. Петренко О.Д., Ісаєв Е.Ш., Петренко Д.О. Мова чоловіків і жінок як одиниця соціолінгвістичного дослідження // Мовознавство. – 1999. – № 1. – С. 64-70.
11. Шевченко Т.И. Социальная дифференциация английского произношения: Монар. – М.: Высшая школа, 1990. – С. 81-97.
12. Там само.
13. Див. пос. 1 та 7.
14. Див. пос. 7 та 11.
15. Див. пос. 7.
16. Див. пос. 10.
17. Див. пос. 2.
18. Див. пос. 10.
19. Див. пос. 2.
20. Див. пос. 7.
21. Див. пос. 11.
22. Див. пос. 5.
23. Див. пос. 11.
24. Там само.
25. Див. пос. 5 та 7.
26. Див. пос. 11.
27. Там само.
28. Див. пос. 2.
29. Див. пос. 7.
30. Там само.
31. Див. пос. 5 та 7.
32. Див. пос. 1.
33. Див. пос. 2.
34. Там само.